

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»

(назва дисципліни)

на тему: «Особливості доказування у спорах між суб'єктами господарювання»

Студента (ки) **Онишко М.М.**

групи ІН35-9-22- Б1П (4,0 д)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Павлоград - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Доказування у господарському судочинстві.....	6
1.1. Поняття доказів і доказування в господарському процесі.....	6
1.2. Предмет доказування та розподіл обов’язку доказування між сторонами.....	10
РОЗДІЛ 2. Особливості доказів у спорах між суб’єктами господарювання..	14
2.1. Документальні докази у господарських спорах: договір і первинні документи.....	14
2.2. Електронні докази у господарському процесі: подання, перевірка, оцінка...	16
РОЗДІЛ 3. Процесуальні дії щодо доказів та проблеми практики.....	19
3.1. Подання, витребування та забезпечення доказів у господарському процесі.	19
3.2. Оцінка доказів судом і типові помилки сторін у господарських спорах.....	25
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Господарська діяльність суб'єктів підприємництва ґрунтується на постійному укладенні та виконанні договорів, обігу товарів, робіт і послуг, здійсненні розрахунків, веденні первинного обліку та збереженні підтвердних документів. Коли між контрагентами виникають розбіжності щодо умов договору, факту виконання, якості чи обсягу поставки/робіт, строків або оплати, спір часто переходить до господарського суду. У такій ситуації вирішальним стає не лише матеріально-правове підґрунтя вимог, а й те, наскільки переконливо сторона зможе підтвердити свою позицію доказами з урахуванням процесуальних правил.

Актуальність теми зумовлена тим, що доказування у спорах між суб'єктами підприємництва має виразну практичну специфіку. У більшості таких справ основу доказової бази складають письмові та документальні докази: договори й додатки, специфікації, заявки, акти приймання-передачі, накладні, товарно-транспортні документи, рахунки, платіжні доручення, банківські виписки, акти звірки, претензійне листування тощо. Нерідко саме якість оформлення первинних документів, узгодженість реквізитів, підтвердження повноважень підписантів і дотримання встановлених процедур приймання визначають, чи буде доведено факт виконання або порушення зобов'язання. Окремого значення набуває електронний документообіг та електронні засоби комунікації: електронні документи з КЕП, листування електронною поштою, повідомлення в месенджерах, дані з інформаційних систем. Практика показує, що сторони часто недооцінюють вимоги до фіксації та подання таких матеріалів, що спричиняє сумніви у їх достовірності або допустимості.

Важливою особливістю господарського процесу є процесуальна дисципліна щодо доказів: строки подання, обов'язок обґрунтування, порядок долучення та можливість витребування доказів судом. Пропуск строків, подання доказів без належного пояснення причин, подання копій без підтвердження їх відповідності, а також неякісно сформульовані клопотання про витребування доказів створюють ризики для сторони, навіть якщо її позиція по суті є

обґрунтованою. У зв'язку з цим дослідження особливостей доказування у спорах між суб'єктами підприємництва має не лише навчальне, а й практичне значення.

Ступінь наукової розробки. Питання доказів і доказування у судовому процесі, а також окремі інститути господарського судочинства неодноразово ставали предметом наукових досліджень вітчизняних учених. Загальні підходи до судового доказування, оцінки доказів, розподілу обов'язку доказування та принципів процесуальної діяльності висвітлювалися у працях В. В. Комарова, М. М. Штефана, С. Я. Фурси, Д. Д. Луспеника, Р. О. Куйбіди та інших процесуалістів. Питання господарського процесуального права, зокрема практичні аспекти реалізації процесуальних прав і обов'язків сторін, особливості розгляду господарських спорів та доказової діяльності, розкривалися у наукових і навчальних працях О. П. Подцерковного, а також у науково-практичних коментарях до Господарського процесуального кодексу України, підготовлених за участю практиків і науковців, серед яких помітне місце посідає В. Є. Беяневич. Окремі проблемні питання застосування процесуальних норм, у тому числі щодо оцінки та подання доказів, аналізувалися також у фахових публікаціях О. В. Бринцева та інших авторів. Водночас практична специфіка доказування саме у спорах між суб'єктами підприємництва потребує системного викладу з орієнтацією на типові ситуації та процесуальні ризики.

У межах цієї курсової роботи **наукова новизна** полягає в тому, що особливості доказування у спорах між суб'єктами підприємництва розглядаються цілісно через те, які обставини реально потребують підтвердження у типових господарських спорах, які документи та електронні матеріали мають визначальне значення, а також як процесуальні строки, порядок подання, витребування й забезпечення доказів впливають на результат справи. Робота спрямована на узагальнення практичних проблем, що виникають під час доказування, і формування зрозумілих підходів до побудови належної доказової бази для ефективного захисту прав та інтересів сторін.

Мета курсової роботи - дослідити особливості доказування у спорах між суб'єктами підприємництва та сформулювати практичні висновки щодо формування і подання доказової бази у господарському процесі.

Для досягнення мети у роботі передбачено: з'ясувати коло обставин, які найчастіше підлягають доказуванню у господарських спорах; охарактеризувати розподіл обов'язку доказування між сторонами та процесуальні наслідки неподання або несвоєчасного подання доказів; розкрити вимоги до документальних та електронних доказів у господарському процесі; розглянути процесуальні механізми витребування й забезпечення доказів; узагальнити типові помилки сторін у доказуванні та визначити способи їх запобігання.

Об'єктом дослідження є процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку з доказуванням у господарських спорах між суб'єктами підприємництва.

Предметом дослідження є норми господарського процесуального законодавства та практичні підходи до збирання, подання, витребування, забезпечення й оцінки доказів у спорах між суб'єктами підприємництва.

Методологічну основу роботи становлять формально-юридичний, системний та логіко-правовий методи, а також аналіз і узагальнення матеріалів судової практики і наукових підходів до вирішення проблем доказування.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її висновків під час підготовки процесуальних документів у господарських спорах (позовної заяви, відзиву, заперечень, клопотань про витребування чи забезпечення доказів), а також у навчальному процесі при вивченні господарського процесу.

Структура роботи визначається метою та завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. Доказування у господарському судочинстві

1.1. Поняття доказів і доказування в господарському процесі

Доказування є центральним елементом господарського процесу, оскільки саме через нього суд установлює фактичні обставини спору та надає їм правову оцінку. Завдання господарського судочинства полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів. Зміст і застосування норм про докази та доказування мають відповідати цьому завданню, що прямо визначено у статті 2 Господарського процесуального кодексу України.

Модель доказування у господарському судочинстві визначається засадами змагальності та диспозитивності. Змагальність означає рівність процесуальних можливостей сторін і те, що саме сторони формують доказову базу, підтверджуючи свої вимоги та заперечення. Диспозитивність проявляється в тому, що суд розглядає справу в межах заявлених вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених законом випадках, а збирання доказів не є обов'язком суду, крім встановлених винятків. [4] Такі положення закріплені у статтях 13 і 14 Господарського процесуального кодексу України.

Законодавче визначення доказів міститься у статті 73 Господарського процесуального кодексу України. Доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, а також інших обставин, які мають значення для вирішення справи. [2] Ці дані встановлюються за допомогою визначених засобів доказування: письмових, речових і електронних доказів, висновків експертів, показань свідків. Таким чином, доказ у господарському процесі це насамперед інформація про факт, як такий; носій має значення як процесуальна форма, через яку інформація вводиться у справу.

Поняття доказування впливає із системи норм ГПК України й охоплює врегульовану процесуальним законом діяльність учасників справи та суду,

спрямовану на встановлення обставин, які мають значення для вирішення спору. Зміст доказування охоплює: визначення предмета доказування; подання та долучення доказів; дослідження й перевірку доказів; їх оцінку судом; формування висновків суду щодо встановленості або невстановленості певних обставин. У межах змагальної моделі саме сторони зобов'язані ініціювати та забезпечувати подання доказів, тоді як суд організовує процес і забезпечує дотримання процесуальних правил. [4]

Нормативним ядром доказування є обов'язок доказування. Відповідно до статті 74 Господарського процесуального кодексу України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. [2] Це правило визначає, що процесуальні наслідки недоведеності покладаються на сторону, яка заявляє відповідні факти. У поєднанні із засадою змагальності, закріпленою статтею 13 ГПК України, це формує процесуальний ризик: невчинення необхідних доказових дій або неналежне підтвердження обставин здатне призвести до відмови в позові або неврахування заперечень.

Разом з тим, закон передбачає механізми, що дають змогу належно організувати доказування у складних ситуаціях. Так, стаття 74 ГПК України містить положення, яке дозволяє суду зобов'язати учасника справи надати докази вчинення певних дій або наявності певної події у випадках, коли інша сторона посилається на їх невчинення чи відсутність; за ненадання таких доказів суд може визнати відповідну обставину встановленою. [2] Це має значення для спорів, де одній стороні об'єктивно складно довести «негативний факт», тоді як інша сторона може підтвердити «позитивний факт» документально.

Визначальними категоріями для побудови доказової бази є предмет доказування і належність доказів. Стаття 76 Господарського процесуального кодексу України встановлює, що належними є докази, на підставі яких можна встановити обставини, які входять у предмет доказування, а докази, які не стосуються предмета доказування, суд не бере до розгляду. [2] У цій же статті предмет доказування визначається як обставини, що підтверджують заявлені

вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Отже, сторона повинна доводити саме ті факти, які юридично впливають на вирішення спору, і формувати доказову базу відповідно до структури своїх вимог або заперечень.

Окремим «фільтром» є допустимість доказів. Стаття 77 Господарського процесуального кодексу України передбачає, що обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами, а докази, одержані з порушенням закону, судом не приймаються. [2] У господарських спорах ця вимога має практичне значення насамперед для підтвердження виконання договорів, передачі товару, надання послуг, виконання робіт і проведення розрахунків, оскільки такі обставини, як правило, мають підтверджуватися належно оформленими документами, а не лише поясненнями сторін.

Важливою характеристикою є достовірність доказів. Відповідно до статті 78 Господарського процесуального кодексу України достовірними є докази, створені або отримані за відсутності впливу, спрямованого на формування хибного уявлення про обставини справи. [2] Це означає, що суд у процесі перевірки доказів оцінює не тільки формальну наявність документа або файлу, а й обставини їх створення, походження, цілісність та відсутність ознак штучного конструювання доказової бази.

Окремого значення набуває стандарт доведення, закріплений через категорію вірогідності доказів. Стаття 79 Господарського процесуального кодексу України визначає, що наявність обставини вважається доведеною, якщо докази, надані на її підтвердження, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування, а питання про вірогідність доказів суд вирішує відповідно до внутрішнього переконання. Такий стандарт орієнтує сторони не на механічне накопичення матеріалів, а на формування переконливої та логічно узгодженої сукупності доказів, що підтверджує заявлену версію подій краще, ніж контраргументи опонента.

Процесуальна дисципліна доказування проявляється у правилах подання доказів. Стаття 80 Господарського процесуального кодексу України встановлює, що учасники справи подають докази безпосередньо до суду; позивач подає їх разом із позовною заявою, відповідач разом із відзивом, третя особа разом із письмовими поясненнями.[2] Якщо доказ неможливо подати в установлений строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен повідомити суд про відповідний доказ, причини неможливості подання та підтвердити, що він вжив усіх залежних від нього дій для отримання такого доказу; за наявності поважних причин суд може встановити додатковий строк для подання. Ці приписи запобігають затягуванню процесу і забезпечують реальну змагальність, коли кожна сторона завчасно знає доказову позицію опонента та може надати заперечення.

Коли сторона не може самотійно отримати необхідний доказ, застосовується механізм витребування доказів судом. Стаття 81 Господарського процесуального кодексу України передбачає право учасника справи звернутися з клопотанням про витребування доказів за умови доведення неможливості подання доказу самотійно. Клопотання подається у строк, встановлений для подання доказів, і має бути конкретизованим: необхідно зазначити, який доказ витребується, які обставини він підтверджує чи спростовує, у кого перебуває, які заходи вживалися для самотійного отримання та чому це не вдалося. Отже, витребування доказів є процесуальною гарантією, але воно потребує активності та належної аргументації з боку заявника. [3]

Певні обставини закон звільняє від доказування. Стаття 75 Господарського процесуального кодексу України регулює, зокрема, випадки визнання обставин учасниками справи, загальновідомі обставини та преюдиційність обставин, установлених судовим рішенням, що набрало законної сили, у визначених законом межах. Такий підхід спрямований на процесуальну економію та усунення потреби повторного підтвердження того, що вже є очевидним або встановленим у належній процесуальній формі.

Завершальним елементом доказування є оцінка доказів судом. Стаття 86 Господарського процесуального кодексу України закріплює, що суд оцінює докази за внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні доказів; жодні докази не мають наперед установленної сили; суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також вірогідність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, і зобов'язаний мотивувати врахування або відхилення доказів. [2] Вказана норма забезпечує прозорість і перевірюваність судових висновків, оскільки оцінка доказів повинна бути логічно обґрунтованою та викладеною у мотивувальній частині рішення.

Отже, поняття доказів і доказування в господарському процесі охоплює комплекс процесуальних приписів: визначення доказів як даних і засобів доказування; правила обов'язку доказування; вимоги належності, допустимості, достовірності та стандарту вірогідності; строки й порядок подання доказів; можливість їх витребування; звільнення від доказування окремих обставин; принципи судової оцінки доказів. Саме дотримання цієї системи норм забезпечує встановлення фактичної основи спору та ухвалення законного й обґрунтованого рішення у господарській справі.

1.2. Предмет доказування та розподіл обов'язку доказування між сторонами

Предмет доказування є вихідною категорією для організації доказової діяльності у господарському процесі, оскільки саме він визначає, які обставини мають бути встановлені судом для правильного вирішення спору. Господарський процесуальний кодекс України визначає предмет доказування як обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення, а також інші обставини, які мають значення для розгляду справи та підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Такий підхід підкреслює, що доказування має бути

спрямоване не на збирання будь-якої інформації, а на встановлення саме юридично значущих фактів.

У науці процесуального права предмет доказування розглядається як функціональна модель фактичних передумов застосування норми матеріального права. Так, В. В. Комаров наголошує, що предмет доказування формується не довільно, а відповідно до структури правової норми та змісту спірних правовідносин. М. М. Штефан звертає увагу на те, що предмет доказування завжди індивідуалізований і не може бути однаковим для різних категорій справ, оскільки кожна справа має власний фактичний і правовий контекст. [4,5]

Формування предмета доказування відбувається через процесуальну діяльність сторін. Позивач, формулюючи позов, визначає фактичну основу вимог, а відповідач, подаючи відзив, окреслює обставини, якими він заперечує проти позову. Таким чином, предмет доказування складається із сукупності спірних обставин, щодо яких між сторонами існує конфлікт, а також із тих обставин, які суд зобов'язаний встановити незалежно від позиції сторін, наприклад, щодо юрисдикції, процесуальної правосуб'єктності, дотримання строків звернення до суду.

У господарських спорах предмет доказування зазвичай охоплює обставини укладення та змісту договору, факт і належність виконання або невиконання зобов'язання, наявність порушення, причинний зв'язок між порушенням і негативними наслідками, розмір заборгованості чи збитків, а також наявність підстав для застосування санкцій. Однак цей перелік не є вичерпним і змінюється залежно від конкретного предмета спору. [7]

Розподіл обов'язку доказування є процесуальним механізмом, що забезпечує реалізацію принципу змагальності та рівності сторін. Загальне правило полягає в тому, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Це правило закріплене у статті 74 Господарського процесуального кодексу України та конкретизує положення статті 13 цього Кодексу про змагальність сторін.

Зміст правила про обов'язок доказування полягає у покладенні процесуального ризику недоведеності на сторону, яка заявляє відповідний факт. Як зазначає Р. О. Куйбіда, недоведеність обставини не є нейтральною для процесу, а тягне негативні наслідки саме для тієї сторони, яка повинна була її довести. Такий підхід стимулює сторони до активної участі у процесі та запобігає перекладанню доказового тягаря на суд.

Разом із тим, законодавство передбачає гнучкість у розподілі обов'язку доказування. Господарський процесуальний кодекс України дозволяє суду у випадках, коли одна сторона посилається на відсутність певної події або невчинення дії, зобов'язати іншу сторону надати докази протилежного. За відсутності таких доказів суд має право визнати відповідну обставину встановленою. Це положення спрямоване на забезпечення процесуальної рівноваги та недопущення ситуацій, коли сторона, яка володіє доказами, приховує їх, позбавляючи іншу сторону можливості захисту.

Важливу роль відіграє інститут звільнення від доказування. Господарський процесуальний кодекс України передбачає, що обставини, які визнаються сторонами, є загальновідомими або встановлені судовим рішенням, що набрало законної сили, у передбачених законом межах, не потребують доказування. Це забезпечує процесуальну економію та стабільність судових рішень, але водночас потребує обережного застосування, щоб не порушити права осіб, які не брали участі у попередній справі.

Стандарт доведення у господарському процесі реалізується через категорію вірогідності доказів. Суд визнає обставину встановленою, якщо докази на її підтвердження є більш переконливими, ніж докази на її спростування. Як зазначає В. Є. Беянович, такий підхід зміщує акцент із формальної достатності доказів на їх переконливість і узгодженість, що відповідає сучасним тенденціям розвитку процесуального права. [3]

Таким чином, предмет доказування та розподіл обов'язку доказування між сторонами є взаємопов'язаними елементами господарського процесу. Предмет доказування визначає коло фактів, які мають бути встановлені судом, а

обов'язок доказування визначає, яка сторона і щодо яких обставин несе процесуальний ризик їх недоведеності. Разом вони формують процесуальну основу для справедливого, змагального та ефективного вирішення господарських спорів.

РОЗДІЛ 2. Особливості доказів у спорах між суб'єктами господарювання

2.1. Документальні докази у господарських спорах: договір і первинні документи

Документальні докази займають провідне місце у господарському судочинстві, оскільки саме вони відображають виникнення, зміну та припинення господарських зобов'язань і фіксують фактичне виконання сторонами своїх обов'язків. Відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України письмові докази є самостійним засобом доказування і включають документи, що містять дані про обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

Стаття 73 Господарського процесуального кодексу України визначає докази як будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін. Стаття 91 цього Кодексу конкретизує, що письмовими доказами є документи, які містять такі дані, незалежно від форми їх фіксації. Таким чином, закон прямо визнає документи основним носієм доказової інформації у господарському процесі.

У науковій літературі звертається увага на особливу роль документальних доказів у господарських спорах. Так, О. П. Подцерковний зазначає, що саме документи становлять «фактичний каркас» господарських правовідносин і водночас основний інструмент їх процесуального підтвердження. Аналогічної позиції дотримується В. Є. Беяневич, який підкреслює, що у господарських спорах суд насамперед аналізує письмові матеріали, а пояснення сторін мають допоміжний характер. [3, 7]

Договір є основним документом, який підтверджує наявність зобов'язання між сторонами. Він визначає предмет правовідносин, права та обов'язки сторін, умови виконання і відповідальність за порушення. Саме з аналізу договору починається формування предмета доказування у більшості

господарських спорів. Суд перевіряє наявність договору, його дійсність, форму та відповідність вимогам законодавства.

Крім самого договору, істотне значення мають додатки до нього, а саме, специфікації, технічні завдання, графіки виконання, додаткові угоди. В цих документах конкретизуються умови щодо кількості, якості, строків та ціни. Їх наявність або відсутність може мати вирішальне значення для встановлення обсягу зобов'язань сторін.

Особливе місце у доказуванні посідають первинні документи, що підтверджують фактичне виконання договору. До них належать акти приймання-передачі, накладні, акти виконаних робіт, платіжні доручення, банківські виписки та інші документи, які фіксують рух товарів, робіт, послуг і коштів. Відповідно до законодавства саме первинні документи є основою бухгалтерського обліку і водночас основним доказом реального здійснення господарських операцій.

Як зазначає В. Є. Беляневич, у спорах про виконання договорів суди, як правило, надають перевагу первинній документації як найбільш об'єктивному підтвердженню фактичних обставин, оскільки вона створюється у момент здійснення операції, а не після виникнення спору. [3]

Разом із тим, відповідно до статей 76-78 Господарського процесуального кодексу України, документи підлягають оцінці з точки зору належності, допустимості та достовірності. Суд перевіряє, чи стосується документ предмета доказування, чи отриманий він у законний спосіб і чи не містить ознак фальсифікації. У разі сумнівів суд має право витребувати оригінал документа або призначити експертизу.

Стаття 91 Господарського процесуального кодексу України передбачає можливість подання до суду як оригіналів документів, так і належним чином засвідчених копій. Якщо копія викликає сумнів щодо її відповідності оригіналу, суд може вимагати подання оригіналу.[2]

Окремої уваги потребує питання відсутності або неналежного оформлення документів. У таких випадках сторона, навіть за фактичного

виконання зобов'язання, може втратити можливість довести свою позицію у суді. Це підтверджує висновок у науці про те, що належне документальне оформлення господарської діяльності є складовою правової безпеки суб'єкта господарювання.

Таким чином, документальні докази такі як договір і первинні документи становлять основу доказування у господарських спорах. Вони відображають як юридичну конструкцію правовідносин, так і фактичний перебіг їх реалізації, і тому мають вирішальне значення для встановлення обставин справи та ухвалення обґрунтованого судового рішення.

2.2. Електронні докази у господарському процесі: подання, перевірка, оцінка

Цифровізація господарської діяльності зумовила істотні зміни у характері доказування в господарському процесі. Значна частина комерційних операцій сьогодні фіксується не на папері, а в електронних інформаційних системах, корпоративних платформах, електронній пошті та месенджерах. Це зумовило появу електронних доказів як окремої категорії доказових засобів та актуалізувало питання їх належного процесуального використання.

Господарський процесуальний кодекс України визнає електронні докази самостійним видом доказів поряд із письмовими, речовими доказами, висновками експертів і показаннями свідків, що прямо впливає зі статті 73 цього Кодексу. Електронні докази визначаються як інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, зокрема електронні документи, електронне листування, дані з вебсайтів, інформаційних систем, баз даних, цифрові файли та інші подібні джерела. [4]

Процесуальні особливості електронних доказів детально регламентовані у статті 96 Господарського процесуального кодексу України, яка визначає порядок їх подання, збереження та дослідження. Закон дозволяє подавати електронні докази як у первісній електронній формі, так і у вигляді паперових

копій, засвідчених у встановленому порядку. Якщо доказ подано у копії, суд має право витребувати електронний оригінал або інші дані, що дозволяють перевірити автентичність і цілісність інформації.

У науці господарського процесу звертається увага на те, що електронний доказ відрізняється від письмового не лише формою існування, а й способом створення та відтворення. Як зазначає В. Є. Беляневич, електронний доказ є нематеріальним за своєю природою, а тому його процесуальна цінність залежить не від фізичного носія, а від можливості достовірно ідентифікувати джерело інформації, час її створення та відсутність змін після цього моменту. [3]

Подання електронних доказів повинно здійснюватися з урахуванням вимог процесуальної дисципліни. Відповідно до статті 80 Господарського процесуального кодексу України докази подаються сторонами у встановлені процесуальні строки разом із позовною заявою, відзивом або поясненнями третіх осіб. Несвоєчасне подання електронних доказів без поважних причин може призвести до їх неприйняття судом, що особливо важливо у випадках, коли такі докази мають вирішальне значення для справи.

Особливу увагу суд приділяє перевірці автентичності електронних доказів. Відповідно до статей 76-78 Господарського процесуального кодексу України суд перевіряє належність, допустимість і достовірність доказів. У випадку електронних доказів це означає перевірку того, чи стосується відповідна інформація предмета доказування, чи отримана вона у законний спосіб і чи не зазнала вона змін. Суд може аналізувати метадані файлів, електронні підписи, часові мітки, лог-файли інформаційних систем, а також співвідносити електронний доказ з іншими матеріалами справи.

У процесуальній доктрині підкреслюється, що електронні докази потребують підвищеного рівня перевірки у зв'язку з можливістю їх непомітної модифікації. Так, О. В. Бринцев звертає увагу на необхідність технічної верифікації електронних матеріалів і застерігає від безкритичного прийняття скріншотів, роздруківок листування чи копій файлів без встановлення їх походження та цілісності. [8]

Перевірка електронних доказів може здійснюватися з використанням процесуальних механізмів, передбачених законом. Суд вправі призначити експертизу для встановлення технічних характеристик електронного доказу, залучити спеціаліста для пояснення особливостей функціонування відповідної інформаційної системи або витребувати інформацію від третіх осіб, у володінні яких перебувають відповідні дані. Такі можливості випливають із загальних повноважень суду щодо дослідження доказів і спрямовані на забезпечення достовірності встановлюваних обставин.

Оцінка електронних доказів здійснюється судом за правилами статті 86 Господарського процесуального кодексу України, яка передбачає, що суд оцінює докази за внутрішнім переконанням, ґрунтуючись на всебічному, повному та об'єктивному дослідженні матеріалів справи. Жоден доказ, у тому числі електронний, не має наперед установленної сили, а його доказове значення визначається у взаємозв'язку з іншими доказами у справі. [8]

Особливу проблему становить використання електронного листування як доказу. Листи електронною поштою або повідомлення в месенджерах можуть підтверджувати домовленості сторін, зміну умов договору або факт повідомлення, однак лише за умови, що можливо ідентифікувати сторін комунікації, час і зміст повідомлень та підтвердити, що інформація дійсно була отримана адресатом. За відсутності таких елементів електронне листування може бути визнане неналежним або недопустимим доказом.

Таким чином, електронні докази є важливим і необхідним елементом сучасного господарського процесу. Вони розширюють можливості доказування, але водночас потребують більш ретельного процесуального контролю. Належне подання, перевірка й оцінка електронних доказів із урахуванням їх цифрової природи, технічних характеристик і процесуальних вимог дозволяють забезпечити баланс між гнучкістю доказування та гарантіями достовірності судового встановлення фактів.

РОЗДІЛ 3. Процесуальні дії щодо доказів та проблеми практики

3.1. Подання, витребування та забезпечення доказів у господарському процесі

3.1. Подання, витребування та забезпечення доказів у господарському процесі

Процесуальні дії щодо доказів у господарському судочинстві є не просто технічним супроводом розгляду справи, а самостійним інструментом реалізації засад змагальності, диспозитивності та процесуальної економії. У межах цих дій право на доказування перетворюється з декларативного принципу на реальну можливість сторони обґрунтувати вимоги або заперечення, а суд на підставі перевірених даних встановити фактичні обставини та ухвалити законне й обґрунтоване рішення. Такий підхід впливає з завдання господарського судочинства, визначеного статтею 2 Господарського процесуального кодексу України, та системно узгоджується із засадами змагальності і диспозитивності, закріпленими у статтях 13 і 14 цього Кодексу. [2]

В основі доказової діяльності лежить нормативна конструкція розподілу процесуального ризику. Стаття 74 Господарського процесуального кодексу України встановлює правило, за яким кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

На доктринальному рівні це правило традиційно пояснюється як поєднання обов'язку доведення і наслідків недоведеності: суд не компенсує пасивність учасника процесу і не має підміняти сторону у формуванні доказової позиції. В. В. Комаров та М. М. Штефан, аналізуючи загальну модель судового доказування, наголошують, що тягар доказування у змагальному процесі є елементом процесуальної рівності: кожна сторона отримує однаковий інструментарій, але й однакову відповідальність за якість і своєчасність використання цих інструментів. [4, 5]

У господарських спорах ця логіка проявляється особливо відчутно, оскільки більшість юридично значущих фактів підтверджується документально,

а процесуальні помилки з доказами часто мають прямі матеріально-правові наслідки.

Порядок подання доказів у господарському процесі побудований за принципом концентрації доказів на ранніх стадіях. Стаття 80 Господарського процесуального кодексу України виходить з того, що докази подаються учасниками справи безпосередньо до суду, а позивач подає їх разом із позовною заявою, відповідач - разом із відзивом, третя особа - разом із письмовими поясненнями. Нормативний сенс цієї конструкції полягає у тому, що процес має розвиватися не як низка «сюрпризів» і тактичних затримок, а як передбачуваний обмін правовими позиціями та доказами, що дозволяє суду і сторонам планувати хід розгляду справи та забезпечує реальну змагальність.

С. Я. Фурси підкреслює, що концентрація доказів захищає не лише інтереси суду в оперативності, а й інтереси сторін у справедливій процедурі: опонент повинен мати можливість завчасно ознайомитися з доказами та належно відреагувати, а не бути поставленим у ситуацію «процесуальної несподіванки» наприкінці розгляду. [6]

Водночас правило концентрації доказів не є формально-каральним. Закон допускає подання доказів поза межами первинних строків, але лише за умови доведення об'єктивних причин. Частина механізму закріплена у статті 80 Господарського процесуального кодексу України: якщо доказ неможливо подати у встановлений строк з причин, що не залежали від учасника справи, він має повідомити суд, зазначити який доказ відсутній, чому його не можна подати вчасно, а також підтвердити, що вжито всіх залежних дій для його отримання. Ця вимога є важливою не лише як процесуальна формальність.

У сучасній практиці господарських судів простежується тенденція до вимоги конкретики: суди оцінюють не сам факт пізнього подання, а причини та поведінку сторони до моменту подання. Такий підхід кореспондує із принципом добросовісності процесуальної поведінки, закріпленим у статті 43 Господарського процесуального кодексу України, яка прямо забороняє зловживання процесуальними правами.

Окремою практично значущою проблемою є процесуальна форма подання документів: подання копій, електронних копій, витягів, а також питання ідентифікації оригіналу. Стаття 91 Господарського процесуального кодексу України встановлює, що письмові докази подаються в оригіналі або у належним чином засвідченій копії; якщо має значення лише частина документа то подається засвідчений витяг. [2] Ця норма має дві важливі функції. Перша доказова: суд повинен працювати з матеріалом, який дозволяє достовірно встановити зміст документа. Друга дисциплінуюча: сторона, яка подає копії, має усвідомлювати ризик, що у разі сумнівів суд вимагатиме оригінал, і за відсутності оригіналу або належного підтвердження його існування доказ може бути оцінений як недостатній. У практиці касаційної інстанції неодноразово акцентувалося, що якщо сторона не підтвердила відповідність копій оригіналам або не забезпечила можливість їх перевірки, це може впливати на оцінку доказів у справі.

Ще складнішим є питання подання і перевірки електронних доказів. Стаття 96 Господарського процесуального кодексу України визначає електронні докази та передбачає, що учасники справи можуть подавати їх як в електронному вигляді, так і у вигляді паперових копій, посвідчених у встановленому законом порядку, причому паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом. Це має вагомі наслідки для доказування: роздруківка листування, скріншот сторінки або повідомлень сама по собі не «перетворюється» на письмовий документ лише через те, що її надруковано; її доказова сила залежить від можливості верифікувати джерело, час, цілісність, метадані. У наукових і практикоорієнтованих виступах представників Верховного Суду підкреслюється, що для е-доказів критично важливо встановити автентичність і незмінність, а не лише зміст.

Типова ситуація для господарських спорів: один учасник має первинні документи, внутрішні реєстри, бухгалтерські відомості, технічні логи або доступ до інформаційної системи, а інший лише непрямі підтвердження. У таких умовах змагальна модель могла б перетворитися на формальну нерівність, якби закон не

передбачав механізмів, що компенсують різний доступ до доказів. Саме цю функцію виконує інститут витребування доказів судом.

Стаття 81 Господарського процесуального кодексу України надає учаснику справи право подати клопотання про витребування доказів у разі неможливості самотійно надати їх. Ключовими є дві групи вимог: по-перше, клопотання має бути подане в межах строків подання доказів; по-друге, потрібно вказати, який саме доказ витребується, які обставини він підтверджує чи спростовує, у кого він є, які заходи заявник вжив для самотійного отримання і чому це виявилось неможливим.

У науковій оцінці О. П. Подцерковного, витребування доказів розглядається як процесуальна гарантія реального доступу до правосуддя в умовах інформаційної нерівності: якщо сторона не може отримати доказ, але сумлінно обґрунтувала неможливість, суд має створити процесуальну можливість для отримання цього доказу, не порушуючи при цьому змагальної моделі. [7]

Разом із тим, витребування доказів не повинно перетворюватися на інструмент «розвідки» або заміну обов'язку сторони готувати справу. Практична проблема полягає у спокусі заявляти широкі, нечіткі клопотання: «витребувати всі документи щодо...», «витребувати всі листування...», «витребувати всю бухгалтерію...». Такий підхід суперечить вимогам статті 81 ГПК України і, як правило, оцінюється судами критично. [2] З позицій процесуальної економії і пропорційності суд має витребувати лише ті докази, які є релевантними до предмета доказування і які сторона обґрунтовано не може отримати сама. Власне, саме вимога конкретизації у статті 81 спрямована на те, щоб клопотання про витребування було продовженням уже сформованої доказової концепції сторони, а не спробою знайти підстави для позову або заперечень після початку процесу.

Особливої уваги заслуговує питання витребування доказів до подання позову. Воно актуальне в тих категоріях спорів, де без попереднього доступу до інформації сторона не здатна належно сформулювати вимоги або визначити

обсяг порушення. Законодавець прямо передбачив можливість забезпечення доказів до пред'явлення позову, а також окремі спеціальні механізми витребування у певних категоріях справ. На практиці це дозволяє, наприклад, зафіксувати стан вебсторінки, отримати відомості з інформаційної системи, підтвердити факт розміщення контенту, встановити певні технічні параметри або інші дані, які можуть зникнути або бути змінені.

Найбільш «превентивним» інструментом доказового процесу є забезпечення доказів. Стаття 110 Господарського процесуального кодексу України встановлює підстави та порядок забезпечення доказів: суд за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача, забезпечує докази, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим чи утрудненим. Стаття 111 визначає вимоги до заяви про забезпечення доказів, зокрема її зміст і реквізити. Стаття 112 регламентує порядок розгляду такої заяви судом. Сукупно ці норми демонструють, що забезпечення доказів це не «додаткове клопотання», а спеціальна процедура, яка вимагає належного обґрунтування ризику втрати або утруднення отримання доказів. [2]

Науково забезпечення доказів часто характеризується як механізм процесуального запобігання несправедливості. С. Я. Фурса підкреслює, що сенс забезпечення доказів полягає не у «посиленні» позиції сторони як такої, а у збереженні самої можливості судового захисту: якщо доказ об'єктивно може зникнути, то невжиття заходів забезпечення фактично означатиме позбавлення сторони права довести свої вимоги. У господарських спорах найбільш поширені ризики втрати доказів пов'язані з електронними даними, а також з матеріальними об'єктами тобто швидкопсувні товари, зміна стану об'єкта будівництва, демонтаж обладнання тощо. Саме тому інститут забезпечення доказів набув особливої практичної ваги в умовах цифровізації та високої швидкості бізнес-процесів. [6]

Важливо, що процесуальні дії щодо доказів існують не в контексті судового контролю за добросовісністю поведінки учасників. Стаття 43

Господарського процесуального кодексу України прямо закріплює вимогу добросовісного користування процесуальними правами та неприпустимість їх зловживання. У доказовій сфері зловживання проявляються специфічно: подання завідомо нерелевантних матеріалів для перевантаження справи; багаторазові клопотання про витребування без конкретизації; подання доказів частинами для затягування; ініціювання забезпечення доказів без реального ризику втрати; маніпуляції з копіями документів або підміна версій файлів.

Суд у таких ситуаціях повинен не лише реагувати, а й будувати процес так, щоб запобігти перетворенню доказового механізму на інструмент тиску. У цьому проявляється сучасне розуміння ролі суду: він зберігає нейтральність щодо результату спору, але не є нейтральним щодо процесуальної дисципліни та справедливості процедури.

Стаття 86 Господарського процесуального кодексу України закріплює, що суд оцінює докази за внутрішнім переконанням на основі всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження, і жодні докази не мають наперед установленної сили. [2] Саме тому помилка доказу у суді може змінити його оцінку по суті: доказ може бути визнаний неналежним, недопустимим або недостатньо достовірним, навіть якщо змістовно він виглядає переконливо. Це особливо характерно для електронних доказів, де питання автентичності та цілісності є частиною їх допустимості, а також для копій документів, де відсутність можливості перевірки оригіналу може знизити доказову силу.

Практичні проблеми, що виникають навколо подання, витребування та забезпечення доказів, мають системний характер. По-перше, це проблема «процесуальної запізнілості», коли сторона подає докази після первинних строків, не демонструючи активної поведінки щодо їх отримання; суд у такому разі змушений балансувати між дисципліною і справедливістю. По-друге, це проблема «неякісного витребування», коли клопотання не містить конкретики, не пояснює зв'язок доказу з предметом доказування та не показує, які заходи вже вживалися. По-третє, це проблема «цифрової крихкості» доказів: електронна інформація змінюється швидко, і сторони часто втрачають момент, коли

забезпечення доказів є реально ефективним. По-четверте, це проблема «процесуальних маніпуляцій» тобто використання доказових інструментів не для встановлення фактів, а для затягування або створення штучної складності розгляду. Всі ці проблеми потребують не лише формального знання статей ГПК, а й процесуальної стратегії сторони: планування доказів, своєчасного формування клопотань, правильного оформлення подання, фіксації електронних даних, а також прогнозування ризиків втрати інформації.

Отже, подання, витребування та забезпечення доказів у господарському процесі утворюють єдину систему процесуальних дій, що забезпечує реальну дію змагальності та можливість ефективного захисту права. Норми статей 80-81 Господарського процесуального кодексу України формують дисципліну та інструментарій доказового обміну, статті 110-112 забезпечують превентивне збереження доказової інформації, стаття 43 встановлює межі добросовісного використання процесуальних прав, а стаття 86 «замикає» систему судовою оцінкою доказів. У сукупності ці приписи та їх наукове осмислення дозволяють зробити висновок, що успішне доказування в господарських спорах залежить не лише від того, «які» докази існують, а й від того, «як» вони процесуально введені, збережені, витребувані та перевірені судом.

3.2. Оцінка доказів судом і типові помилки сторін у господарських спорах

Оцінка доказів є ключовою стадією господарського процесу, на якій завершується формування фактичної основи судового рішення. Якщо подання, витребування та забезпечення доказів спрямовані на накопичення доказового матеріалу, то саме оцінка визначає, які обставини суд визнає встановленими і які правові наслідки з цього впливають. У цьому сенсі оцінка доказів є не просто логічною операцією, а актом правозастосування, який поєднує правові норми, процесуальні принципи та внутрішнє переконання суду.

Відповідно до статті 86 Господарського процесуального кодексу України суд оцінює докази за внутрішнім переконанням на підставі всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження доказів у їх сукупності. Жоден доказ не має наперед установленної сили. [2] Ця норма відображає відмову від формальної системи доказів і перехід до моделі вільної оцінки доказів, у якій суд не пов'язаний жорсткими правилами щодо пріоритету певних видів доказів.

У процесуальній доктрині підкреслюється, що внутрішнє переконання суду не є довільним. Воно повинно формуватися в межах закону, логіки та принципів справедливості. Так, зазначається, що внутрішнє переконання є формою юридичної раціональності, а не суб'єктивного враження, і повинно бути обґрунтоване у мотивувальній частині судового рішення.

Оцінка доказів здійснюється за певними критеріями, які впливають із норм процесуального закону. Стаття 76 Господарського процесуального кодексу України визначає належність доказів, стаття 77 - допустимість, а стаття 78 - достовірність. Достатність доказів виводиться із загального правила про необхідність встановлення обставин справи з належним ступенем переконливості. [2]

Належність означає зв'язок доказу з предметом доказування. Суд бере до уваги лише ті докази, які стосуються обставин, що мають значення для справи. Подання великої кількості документів, які не стосуються предмета доказування, не посилює позицію сторони, а навпаки може створити враження відсутності чіткої правової логіки.

Допустимість означає відповідність доказу вимогам щодо форми та способу його отримання. Стаття 77 Господарського процесуального кодексу України встановлює, що обставини, які відповідно до закону повинні підтверджуватися певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами. Це правило має особливе значення у господарських спорах, де значна частина фактів має бути підтверджена документально.

Достовірність означає відповідність доказу реальним обставинам справи. Суд оцінює, чи є доказ автентичним, чи не зазнав він змін, чи створений він у час

і спосіб, який відповідає логіці подій. Особливої уваги потребують електронні докази та копії документів, які легше піддаються маніпуляціям.

Достатність означає, що сукупність доказів повинна дозволяти суду зробити обґрунтований висновок щодо наявності або відсутності певної обставини. Один доказ рідко є достатнім; суд формує висновок на основі всієї доказової системи.

Стандарт доведення у господарському процесі базується на вірогідності. Суд визнає обставину встановленою, якщо докази на її підтвердження є більш переконливими, ніж докази на її спростування. Цей стандарт не вимагає абсолютної безсумнівності, але вимагає логічної цілісності та узгодженості доказової позиції.

У процесуальній науці звертається увага на те, що суд не повинен підміняти сторони у доведенні їх позиції, але зобов'язаний перевірити, чи не порушується баланс процесуальних можливостей сторін. У випадках, коли одна сторона має значно більший доступ до інформації, суд повинен обережно оцінювати пасивність іншої сторони та застосовувати процесуальні механізми витребування або забезпечення доказів. [4]

Особливої уваги заслуговує обов'язок суду мотивувати оцінку доказів. Відповідно до вимог процесуального закону судові рішення повинно містити мотиви, з яких суд виходив, оцінюючи докази, і причини, з яких одні докази прийняті, а інші відхилені. Це є гарантією прозорості судового рішення та можливості його перевірки в апеляційному чи касаційному порядку.

Поряд із діяльністю суду істотне значення мають типові помилки сторін, які впливають на результат справи. Однією з найпоширеніших помилок є недооцінка значення доказування. Сторони часто обмежуються поданням мінімального набору доказів, не формуючи цілісної доказової концепції, що призводить до фрагментарності доказової бази.

Іншою типовою помилкою є орієнтація лише на формальну наявність доказу без урахування його переконливості та узгодженості з іншими

матеріалами справи. Наприклад, подання одного акту або рахунку без підтвердження фактичного виконання зобов'язання може бути недостатнім.

Поширеною є також помилка подання доказів, які не стосуються предмета доказування, або подання надмірної кількості другорядних документів, що не мають вирішального значення для справи.

У випадку електронних доказів типовими помилками є подання скріншотів без підтвердження джерела та часу створення, відсутність електронного підпису або метаданих, що унеможлиблює перевірку автентичності.[8]

Ще однією помилкою є зловживання процесуальними правами щодо доказів, зокрема подання необґрунтованих клопотань, затягування процесу, маніпулювання строками подання доказів. Такі дії можуть бути оцінені судом як недобросовісні і призвести до негативних процесуальних наслідків.

У науці зазначається, що багато проблем доказування у господарських спорах мають не стільки правову, скільки організаційну та культурну природу. Вони пов'язані з недостатнім рівнем процесуальної культури сторін, відсутністю належного планування доказової стратегії та нерозумінням логіки судової оцінки доказів.

Оцінка доказів судом є складним і багаторівневим процесом, який поєднує норми процесуального права, логіку та внутрішнє переконання суду. Типові помилки сторін свідчать про необхідність не лише знання законодавства, а й розуміння принципів доказування та побудови переконливої доказової позиції у господарському процесі.

Практика застосування норм про оцінку доказів у господарському процесі виявляє низку системних проблем, які ускладнюють досягнення завдань судочинства і знижують ефективність судового захисту.

Однією з таких проблем є тенденція до формалізації оцінки доказів. У прагненні забезпечити процесуальну дисципліну суди інколи надмірно жорстко застосовують правила щодо строків подання доказів та вимог до їх форми, не завжди зважаючи на матеріальну значущість відповідних доказів для справи. Це

може призводити до ситуацій, коли істотні обставини залишаються поза межами судового дослідження через процесуальні помилки сторін, навіть якщо ці помилки не мали на меті зловживання правами.

Іншою проблемою є нерівномірний підхід до оцінки різних видів доказів. У практиці спостерігається схильність до надання переваги письмовим документам перед іншими засобами доказування, навіть у випадках, коли електронні докази або показання свідків є більш інформативними. Це зумовлено як традиціями господарського судочинства, так і складністю перевірки нових видів доказів.

Окрему складність становить оцінка електронних доказів. Судді не завжди мають достатні технічні знання для аналізу метаданих, цифрових підписів, лог-файлів та інших технічних параметрів електронної інформації. Це призводить до обережного або навіть скептичного ставлення до електронних доказів і може знижувати їх доказову цінність навіть у випадках, коли вони є об'єктивно надійними.

Проблемною є також відсутність усталеної практики щодо оцінки непрямих доказів. У багатьох спорах жоден доказ не підтверджує прямо певну обставину, і суд змушений будувати висновки на основі сукупності непрямих доказів. Проте методологія такої оцінки не завжди є послідовною, що може призводити до різних результатів у подібних справах.

Ще однією проблемою є недостатній рівень мотивування судових рішень у частині оцінки доказів. Хоча закон вимагає зазначати причини прийняття або відхилення доказів, у практиці іноді обмежуються загальними формулюваннями без детального аналізу, що ускладнює перевірку рішення в апеляційному або касаційному порядку.

Крім того, практика виявляє труднощі у забезпеченні балансу між активною роллю суду і диспозитивністю сторін. З одного боку, суд не повинен підміняти сторони у доведенні їх позиції, з іншого, надмірна пасивність суду може призвести до фактичної нерівності сторін у доступі до доказів.

Зазначені проблеми свідчать про необхідність подальшого розвитку процесуальної практики, підвищення рівня підготовки учасників процесу та формування більш послідовних підходів до оцінки доказів. Лише за таких умов оцінка доказів зможе повною мірою виконувати свою функцію як інструмент встановлення істини у господарському процесі.

Ще однією суттєвою проблемою є різний рівень процесуальної культури учасників господарського процесу. Часто сторони або їхні представники не приділяють достатньої уваги плануванню доказової стратегії ще до подання позову або відзиву. Це призводить до ситуацій, коли доказова база формується хаотично, фрагментарно і без чіткої логіки, а суд змушений працювати з неструктурованим масивом інформації, що ускладнює її оцінку.

Нерідко трапляється і протилежна ситуація, яка проявляється у поданні великої кількості другорядних доказів, багаторазових клопотаннях та заявленнях формальних заперечень. Такі дії створюють ілюзію активного захисту, але фактично перевантажують процес і знижують концентрацію уваги суду на ключових обставинах спору.

Особливо проблемною є оцінка доказів у багатосуб'єктних спорах, де беруть участь кілька відповідачів або третіх осіб. У таких справах доказові матеріали часто суперечать одне одному, і суду доводиться розмежовувати відповідальність та фактичні обставини щодо кожного суб'єкта окремо. Відсутність чіткої методології такої диференційованої оцінки інколи призводить до узагальнених висновків, які не повністю враховують індивідуальні особливості участі кожної сторони у спірних правовідносинах.

Складною є також оцінка доказів у спорах, що виникають з довготривалих або багатоступеневих господарських відносин, таких як будівництво, спільна діяльність, комплексні поставки або ІТ-послуги. У таких справах докази охоплюють тривалий період часу, містять велику кількість документів, актів, звітів та електронних даних, що ускладнює встановлення причинно-наслідкових зв'язків і ролі кожної дії сторін. [8]

Окремої уваги потребує проблема оцінки доказів у транснаціональних господарських спорах. Такі спори часто пов'язані з використанням іноземних документів, іншомовних контрактів, іноземного права та електронних платформ, що створює додаткові труднощі для суду щодо тлумачення змісту доказів, перевірки їх автентичності та встановлення правового значення відповідних фактів.

В умовах цифровізації зростає кількість доказів, що існують виключно в електронному середовищі. Це створює нові виклики для судової оцінки, оскільки електронні докази можуть бути легко змінені або знищені без зовнішніх ознак втручання. Відсутність єдиних технічних стандартів перевірки електронних доказів призводить до різних підходів судів щодо їх доказової сили.

Ще однією практичною проблемою є психологічний чинник сприйняття доказів. Судді, як і будь-які інші люди, піддаються впливу першого враження, структури подання матеріалу, якості викладу та логіки аргументації. Це означає, що не лише зміст доказів, а й спосіб їх подання може впливати на переконливість позиції сторони, що ставить перед представниками сторін завдання не лише збирати, а й правильно структурувати та пояснювати докази.

У сукупності зазначені проблеми свідчать про те, що оцінка доказів у господарському процесі є не лише правовою, а й міждисциплінарною діяльністю, яка поєднує правові знання, логіку, аналіз, організаційні навички та певні технічні компетенції. Це зумовлює необхідність подальшого розвитку процесуальної практики, удосконалення підготовки суддів і представників сторін, а також формування єдиних підходів до оцінки складних категорій доказів.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз інституту доказування у господарському процесі свідчить, що чинне законодавче регулювання загалом відповідає сучасним вимогам справедливого судочинства, однак містить низку прогалин і суперечностей, які ускладнюють ефективну реалізацію права на доказування та створюють передумови для неоднакової судової практики.

Насамперед доцільним є уточнення положень Господарського процесуального кодексу України щодо стандарту доведення. Доцільно на рівні Кодексу прямо закріпити стандарт вірогідності як загальний стандарт доказування у господарських спорах, оскільки наразі він впливає переважно з судової практики та доктринальних підходів. Це сприятиме єдності судової практики та підвищенню передбачуваності судових рішень.

Потребує вдосконалення регулювання електронних доказів. Доцільно доповнити норми Господарського процесуального кодексу України положенням про мінімальні технічні вимоги до електронних доказів, зокрема щодо ідентифікації джерела, часу створення та цілісності інформації. Це дозволить уніфікувати підходи судів до оцінки електронних матеріалів і зменшити кількість спорів щодо їх допустимості та достовірності.

Обґрунтованою є також необхідність розширення процесуальних можливостей щодо витребування доказів у випадках інформаційної асиметрії між сторонами. Доцільно передбачити можливість витребування судом доказів з власної ініціативи у виняткових випадках, коли очевидно, що сторона об'єктивно не може отримати доказ, а його значення для справи є істотним. Це сприятиме реальній рівності сторін у процесі.

Потребує уточнення і інститут забезпечення доказів. Доцільно деталізувати у Кодексі перелік способів забезпечення електронних доказів, зокрема фіксацію вебсторінок, електронного листування та даних з інформаційних систем. Це дозволить адаптувати процесуальне право до умов цифровізації та підвищити ефективність превентивного захисту доказової інформації.

Важливим є також удосконалення механізмів протидії зловживанню процесуальними правами щодо доказів. Доцільно конкретизувати у законі критерії, за якими дії сторін можуть бути визнані зловживанням у сфері доказування, що дозволить судам більш впевнено реагувати на затягування процесу або маніпулювання доказами.

Окремої уваги потребує питання мотивування судових рішень у частині оцінки доказів. Доцільно встановити обов'язок суду наводити у мотивувальній частині рішення аргументи щодо оцінки ключових доказів, а не обмежуватися загальними формулюваннями. Це сприятиме підвищенню якості судових рішень та забезпечить можливість їх ефективного оскарження.

Таким чином, запропоновані зміни спрямовані на підвищення процесуальної справедливості, передбачуваності та ефективності господарського судочинства. Вони покликані забезпечити баланс між змагальністю та активною роллю суду, адаптувати процесуальне право до цифрової реальності та зміцнити гарантії права на доказування у господарських спорах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII (у ред. чинній) // Відомості Верховної Ради URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 20.11.2025).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280> (дата звернення: 20.11.2025).
3. Беяневич В. Є. Господарський процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. Київ: Юрінком Інтер, 2020.
4. Комаров В. В. Господарський процес України: підручник. Харків : Право, 2019. 512 с.
5. Штефан М. М. Цивільний процес : підручник. Київ: Ін Юре, 2018. 696 с.
6. Фурса С. Я. Судові докази у цивільному та господарському процесі. Київ : Алерта, 2017. 384 с.
7. Подцерковний О. П. Господарський процес: навч. посіб. Київ: Юстініан, 2021. 432 с.
8. Бринцев О. В. Електронні докази в судочинстві України: монографія. Харків : Право, 2020. 256 с.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Проніна проти України» від 18.07.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 20.11.2025).
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 у справі № 910/8472/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2025).
11. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 21.01.2020 у справі № 922/445/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2025).
12. Методичні рекомендації щодо оформлення курсових робіт / МОН України. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 22.11.2025).